

[Anmärkning: denna essä skrevs år1993, innan jag kommit att intressera mig på allvar för Gustaf Ericsson och hans Kreugerbok. Därav den något korthuggna tonen i stycket om hans Kreugerbok... Essän ingår i samlingen "Endast propagandan är sann", Moderna Tider 1995 - GP]

FÖR ATT INTE TALA OM IVAR KREUGER

Det moderna Sverige kom till med ett pistolskott i en Parisvåning i mars 1932 och tog slut med ett pistolskott på en Stockholmsgata i februari 1986. Två blodiga våldshandlingar markerar var sin ände av en tid som vi kallade "vår egen" - fast det var den naturligtvis inte alls, vi hade den inte ens till låns - och som vi av någon anledning kommit att förknippa med den fredliga kompromissen, med hygglighetens slentrian.

Vad vi hade lärt oss glömma bort under denna tid var att våldet som politiskt-kirurgiskt ingrepp i samhällskroppen - i synnerhet kungamordet - är en lika ursvensk kulturföreteelse som någonsin malmbrytningen och dalmålningarna. Ond bråd död är ett inslag i vår politisk-historiska vardag. Det är inte en händelse att, exempelvis, mordet på Axel von Fersen nyligen återtagit sin rättmätiga plats i det historiska närminnet. Det är precis där det hör hemma. Inte minst den helt och hållet emblematiske bilden av *instrumentalitet* i en ordningsmakt som passivt står och iakttar händelseförloppet lite vid sidan av: hur de lojt stöder sig på sina vapen, hur deras blickar vandrar, hur de instinktivt fattat vilken makt det ligger i att överhuvudtaget kunna dra fördel av passiviteten.

Nu har givetvis kungamordet kommit att få släpa på en hel del mytologisk barlast, mycket tack vare den socialantropologiska vågen runt sekelskiftet; det har kommit att framstå som en slags kollektiv form av fadermord, ofta förknippad med brytnings- och årstider, både människans och naturens. Och det vore kanske inte helt fruktlöst att någon gång granska både Palmehatet och Palmemordet i ett sådant perspektiv: inte minst slående är ju hur förtalskampanjerna om Palmes påstådda drogmissbruk och sinnessjukdom finner kopplingar till atavistiska föreställningar om shamanen, en figur ur vilken omsider trädde fram myten om Den Helige Konungen, vilken i sin tur rituellt bragtes om livet mot slutet av en bestämd regeringstid, ofta vid vinterns ände.

Men det är snarare kungamordet som uttryck, eller föremål, för politiska motsättningar, särskilt inom den härskande klassen, som verkar mer fruktbart att granska. Föremålen för en sådan granskning är rätt uppenbara - Karl XII, Gustav III osv - men en del historiker har frågat sig om man inte kan söka vidare. Man menar till exempel att omständigheterna kring Gustaf II Adolfs död är långt ifrån så otvetydiga som gjorts gällande; tanken har rent av förts fram att kungen mördades av den svenska högadeln. (Man ställer ju sig i alla fall frågan varför i all världen de kejsrerliga inte tog honom gisslan?) Dessa historiker har invändningar mot den gängse historieskrivningen att förhållandet mellan kungen och högadeln skulle varit praktiskt taget friktionsfritt. Missnöjet med de

enorma krigskostnaderna, inte minst, talar för en motsatt tolkning. När dimman lättar över den stupade kungen finner man också, som alltid i sådana här sammanhang, en hel del nöjda leenden över en hel del ansikten i den dödes omedelbara närhet. Det står i alla fall helt klart, menar man, att strävan att konsolidera en svensk nationalstat ständigt kommit i konflikt med högadelns/storfinansens intressen. Att svensk inrikespolitik vid en första anblick verkar präglas av en brist på inre spänningar, en sådan lugn och ro, kan bara förklaras av det invecklade nätverk av lojaliteter, dubbla såväl som enkla, och konspirationer i det tysta - den dödliga passiviteten, till exempel - som då likaväl som nu utgör den svenska maktpolitikens blod- och nervsystem.

I det perspektivet blir det naturligtvis desto intressantare att konstatera - det har närmast blivit en klyscha vid det här laget - att Olof Palmes var det första svenska politiska mordet sedan Gustaf III. Nu vill en del göra gällande att också Palmemordet var ett uttryck för denna klassiska svenska maktkonflikt. Därmed finns också en given parallell med Kennedymordet. På samma sätt som mordet på Palme lade i dagen en kallakrigsfärgad konflikt mellan en "neutralistisk" och en "USA-orienterad" politisk elit - mellan "den röda rosen och det vita korset", som Ola Tunander uttryckt det - visade Kennedymordet på en lika häftig motsättning mellan två amerikanska maktkulturer: å ena sidan *Yankees* (nordöststaterna, finanskapitalism, liberal-aristokratisk mytologi) och å andra sidan *Cowboys* (sydväststaterna, oljekapitalism, pionjär-reaktionär mytologi). Skillnaden är i så fall att denna inre konflikt i Sverige aldrig, som i USA, "spillt över" i en öppen arena, exempelvis en rättegångssal, utan helt och hållet enligt traditionen utspelat sig bakom lyckta dörrar. Tolkningsstriderna kring Kennedymordet, till exempel den allmänna opinionens allt envisare vägran att acceptera Warrenkommissionens slutsatser, återklingade därför genom hela USA:s politiska kultur, inklusive dess eliter, på ett sätt som motsvarande tolkningsstrider aldrig gjort och förmodligen aldrig kommer att göra här.

Skillnaden ligger med andra ord dels i offentlighetens natur, dels i den historiografiska striden: vem håller i pennan när ett händelseförlopp ska skrivas ner, eller skrivas om, eller skrivas bort? Striden står i USA mellan olika former av offentligheter - politiska, geografiska, ekonomiska, mediala - medan den i Sverige vanligtvis står mellan den centrala offentligheten och den perifera privatsfärens rättshaveristiska knäppskallar, med sina stencilapparater och sina "teorier".

Man kan här dra ytterligare en parallell, den här gången mellan just de båda rättssystemen. I filmen "JFK" låg signifikativt nog den narrativa och visuella bärkraften i *fighting it out*, i det dynamiskt framväxande *argumentet*. Det problematiska med en liknande film om Palmemordet är att argumenteringen redan är slutförd, att åklagaren å det allmännas vägnar redan vägt allt bevismaterialet och att allt som därpå följer nödvändigtvis kommer att handla om prövningen av hans färdigredigerade framställning, av ett narrativt *fait accompli*. När den svenska offentligen vässar pennorna inför den förestående historieskrivningen - det klassiska ögonblicket är väl när regeringens representant dagen

efter Palmemordet sätter sig till rätta i Holmérs spaningsgrupp - så är det alltså inte med det politiskt-taktiska maktspelet i tankarna, långt mindre med något så brutalt och oanständigt som sanningen, utan med en i själva verket ganska trist och monoton redaktörsuppgift utförd å det allmännas vägnar. Om en eventuell dramatisering av Palmemordet kommer att ha något narrativt och visuellt centrum så kommer det snarare att ligga i något sådant som brytpunkten mellan midsommarljus och djävulssvart: mellan den trivseltröjade, elvakaffiga, lågmälda, trygghyggliga politiska offentligheten och dess blodångande, iskalla, vapenkåta, amoraliska undersida.

Vilket för oss till Kreugerkraschen, det moderna Sveriges kakofoniska uvertyr. De första fem-sex åren efter Ivar Kreugers död var en ur samhällspsykologisk - kanske rent av socialantropologisk - synvinkel enastående märklig, och fortfarande relativt outforskad, period som har många och resonanta ekon i den tid som följde på Palmemordet. Den midsommarljusa bilden av finansfursten Ivar Kreuger - Sveriges stolthet, Tysklands räddare, Amerikas rival - som växt fram under 1920-talet förbyttes inom loppet av några korta vårdagar 1932 i den svartaste av djävulsbilder: bedragare, förfalskare, lögnare, simpel tjuv. Intensiteten i det nationella traumat - den så kallade "Kreugerpsykosen" - blev därefter. Det Sverige som samma höst trädde in i den socialdemokratiska epoken - och de två händelserna är naturligtvis intimt förknippade - var ett Sverige som samtidigt genomgick en förträngningsprocess av oerhörda, kollektiv-freudianska dimensioner. Sverige beslutade sig för att glömma, men lyckades aldrig riktigt, för det var en glömska som präglades av en så påtaglig våldsamt och brutalitet - i sin plötslighet, sin hämndgirighet, sin totalitet - att den aldrig fick tid att sätta sig till ro. Men gradvis bröts så denna hårt spända, pinade tystnad. En period inleddes, som tog fart efter kriget och särskilt på femtiotalet, när den offentliga historieskrivningen och demoniseringen av Ivar Kreuger fick lov att dela utrymmet med den diametralt motsatta versionen, inklusive den helt ogenerade sanktifieringen av samma figur.

Den här processen erbjuder också ett av de bästa exemplen på ett försök till "mot-expropriering" av den offentliga historieskrivningen - ett periferins angreppsförsök på centrum - som på många punkter påminner om privatspanarna och Palmemordet. Torsten Kreugers fyrtioåriga kampanj för att etablera "sanningen" - om sin brors död, om Kreuger & Tolls verkliga tillgångar, om det kontroversiella efterspelet - var i varje fall framgångsrik i så måtto att den hos de flesta svenskar en gång för alla lyckats inympa ett mått av skepsis gentemot den offentliga versionen. En av skillnaderna mellan Torsten Kreuger och privatspanarna är naturligtvis att den förre hade långt större resurser till sitt förfogande. Stockholms-Tidningen, inte minst, och Aftonbladet, fram till att han sålde den till LO på 1950-talet. Han grävde och rotade, han hyrde in experter, han processade, han publicerade böcker, både egna och andras.

Han finansierade också en spelfilm, den enda som mig veterligen blivit gjord på Kreugerkraschen. Den hette "Panik" och hade premiär på våren 1939. Tydligt var det

inte bara en usel film i största allmänhet, den var också grovt antisemitisk: hedersknyffeln och praktsvensken Ivar Kreuger faller offer för en judisk sammansvärjning med trådar till New York, Paris, Amsterdam och framför allt Stockholm. Filmen blev sågad av kritiken och det dröjde inte länge förrän den försvann från dukarna. Upphovsmännens identitet är höljt i ett visst dunkel. Regissör var en engelsman vid namn George Willoughby. Producent och författare, både till manus och till den bok som utgjorde förlagan, var en londonsvensk journalist vid namn Gustaf Ericsson. Boken - Kreuger kommer tillbaka från 1937 - hade uppenbarligen skrivits efter långa och ingående samtal med Torsten Kreuger - som då var mitt uppe i den bittra kampen för återupprättelse och kompensation efter Högbroforsdomen - och Kreuger hade låtit publicera den på eget förlag. Filmen är uppenbart trogen originalet, för också boken är en bedrövlig smörja: långgrandig, svamlig, grinig, hatisk. De enda tillfällen prosan tar några kliv, flaxar till och försöker lyfta är när Ericsson glömmet av att vara insinuant och den rena, fradgande, antisemitiska psykosen kommer upp i tjutande varv. Nu kan man kanske diskutera i vilken utsträckning Torsten Kreuger själv var antisemit - hans livslånga fixering vid familjen Bonnier hade alltid sina osmakliga undertoner - men att han bar en del av ansvaret för denna avföring gör ofrånkomligen att allt annat han rörde vid också får en viss klibbighet.

Här ligger för övrigt en antydning om en speciell svårighet "pro-Kreuger"-lägret alltid haft att vinna fullständig trovärdighet. Hur grundliga och auktoritativa de än framstått så tycks Ivar Kreugers försvarare - Anders Byttner, John Landquist, Börje Heed, Sven Stolpe, Wilhelm Fraenckel, Claes Lindskog som bara några - ständigt lida av att Torsten Kreuger alltid verkade finnas där i bakgrunden och med honom den doft av rättshaveri och kverulans som inte minst stod kring Stockholms-Tidningen. Detta är inte alls att undervärdera vare sig nödvändigheten eller rättfärdigheten av Torstens Kreugers kampanj, långt mindre att avfärda substansen hans anklagelser; enbart att konstatera att Torsten Kreugers liv och gärning efter sin brors död, den lidelse som otvivelaktigt drev honom, hade ett möjligen ofrånkomligt inslag av patos - kanske rent av *pathos taken slowly*, tragik - och att ingetdera egentligen är ett hundraprocentigt attraktivt drag.

Sedan slutet av 1930-talet har med andra ord Kreuger-kontroversen utspelat sig så gott som helt och hållet i svart och vitt. Gråskalor får man leta efter: Ivar Kreuger var antingen skurk eller helgon och avståndet mellan de två versionerna ser knappast ut att krympa. Så sent som våren 1993 presenterade en företrädare för den offentliga versionen *för första gången någonsin* ett bemötande av huvudpunkterna i Torsten Kreuger-lägrets ca femtio år gamla anklagelser (se Lars-Erik Thunholms artikel 'Ivar Kreuger - Myter och verklighet' i Historisk tidskrift 1/1993). Detta monokroma, polariserade stillestånd är framför allt resultatet av en under åren mer och mer förstenad "allt-eller-ingen"-mentalitet i de bägge lägren. De många frågetecknen kring Ivar Kreugers död har kommit att inordnas i två hermetiskt tillslutna kategorier. Det har gått en slags syllogistisk obönhörlighet i de kausala länkarna man en gång för alla upprättat mellan å ena sidan Kreuger & Tolls insolvens,

svindlaren Ivar Kreugers självmord och ett efterspel under vilket svenskt rättsväsen, svenska myndigheter och svensk storfinans osjälviskt skred till nationens undsättning; å andra sidan Kreuger & Tolls fundamentala solvens, det skändliga mordet på dess geniala upphovsman och ett efterspel - det så kallade "järvarnas gästabud" - under vilket "intressena" mer eller mindre öppet roffade åt sig de ofantliga tillgångarna. I ett vidare perspektiv ser den första versionen alltså de följande decennierna som en tid då svensk storfinans, efter många uppoffringar, sakta men säkert tog sig tillbaka från krisen och till slut åter konsoliderat sig. Den andra versionen ser efterspelet till Kreugerkraschen som ett av detta århundrades viktigaste maktförskjutningar i svenskt samhällsliv, utan vilken välfärden, folkhemmet och tryggheten överhuvudtaget aldrig skulle kommit till stånd.

En central - men långt ifrån allena avgörande - fråga är huruvida Ivar Kreuger överhuvudtaget hade anledning att begå självmord. Var Kreugerimperiet byggt på luft eller fanns där reella tillgångar? Kreugers försvarare har under åren publicerat en mängd siffror som tycks visa att tillgångar fanns - Boliden, till exempel - som täckte samtliga skulder minst två gånger om. Kreugers anklagare, som normalt inte brukar publicera lika många siffror som sina meningsmotståndare, hävdar raka motsatsen. Ord står mot ord. Dessvärre kommer nu bägge versionerna en god tid framöver att få slita skoläder ute i väntrummet till historiens domstol. Den grundläggande förutsättningen för att någondera ska kunna godtas, varken helt eller delvis, är att all relevant information överflyttas från den "offentliga" till den "civila" sfären: det vill säga att hemligstämpeln lyfts från konkursförvaltningens arkiv så att alla obehindrat kan ta del av det fullständiga källmaterialet.

Detta är naturligtvis ett av de avgörande problemen i hela kontroversen. När konkursförvaltningen 1954 överlämnade Kreugerhandlingarna till Riksarkivet stipulerade man att det "inte utan medgivande från statsrådet och chefen för justitiedepartementet fick hållas tillgängligt för annan än offentlig myndighet, konkursförvaltarna själva eller Svenska Tändsticks AB, i det senare fallet även med vissa förbehåll" (enligt RA). Dessa bestämmelser gäller alltså än idag, sextiotvå år efter de händelser handlingarna beskriver. Enligt Justitiedepartementet har emellertid "företrädare för Riksarkivet under senare år, i alla fall muntligen, framställt synpunkter på att en ändring borde komma till stånd för att frigöra departementet från frågor om utlämnande". Om denna frigörelse, som man har anledning misstänka, enbart syftar till att överflytta beslutskompetensen från JD till RA så räcker givetvis inte detta. Det ligger inte bara i allmänintresset att samtliga de handlingar som rör en av de mest traumatiska händelserna i modernt svenskt samhällsliv ska bli tillgängliga för alla som är intresserade. Det är också av saneringsintresse: fantasier och myter frodas i unkna rum; de har en tendens att vissna och dö när man öppnar fönstren.

Nu ska genast tilläggas att hemligstämpeln inte nödvändigtvis är fullt så sinister som den låter. Ett flertal forskare har under åren fått tillgång till i alla fall delar av RA:s Kreugerhandlingar, även sådana "apologeter" som Torsten Kreuger och advokaten Wilhelm Fraenckel, mångårig sekreterare i påtryckningsgruppen "Föreningen

Debenturesägare hos AB Kreuger & Toll". Detta förhållande har förstas givit upphov till åtminstone en intressant tolkningskonflikt, som fortfarande är hölj d i ett visst dunkel; jag ska återkomma till den i diskussionen om efterspelet. Men denna (högst) relativa öppenhet fördjupar egentligen bara mysteriet: varför då behålla sekretessen överhuvudtaget? Som situationen nu är så står vi inför ett praktexempel på Hemlighållandets Paradigm, välkänt från den östeuropeiska kommunismens tragikomiska spegelvärld: om man berättar en hemlighet för en allt större mängd människor när upphör den då att vara en hemlighet? Vad är det för reell skillnad mellan att berätta den för en och att berätta den för alla? Det är inte svårt att förstå att konspirationsteoretiker gillar att spekulera om exakt vad det är man efter alla dessa år fortfarande vill hålla hemligt. Kan det vara ett slags "efterspelets efterspel": rätt utvalda, kollationerade och tolkade, vet dessa handlingar att berätta exakt varifrån många av dagens svenska förmögenheter härstammar?

När man så kommer till de direkta omständigheterna kring Ivar Kreugers död är det alltför lätt att förlora sig i den mängd av motstridiga, svårtolkade eller andra och tredje handens uppgifter som omger händelserna under hans sista dygn i livet, fram till att han hittades med en kula i bröstet i sin Parisvåning på förmiddagen den 12 mars 1932.

Det första man emellertid måste göra är att hugga av den syllogistiska länken mellan de två första skeendena: den färskaste poliselev vet att det är ett alldeles oförsvarbart logiskt språng att anta att någon begått självmord enbart på grundval av att man bevisat att han hade anledning att göra det. Det är minst lika rimligt att anta att Kreuger blev mördad *just därför* att han var en skurk och bedragare, särskilt när man också betänker att han alltid hade en hel del järn i en hel del inte helt ofarliga eldar: inte minst hans många, mer eller mindre öppna intressen i både sovjetisk och exilrysk politik. Det andra man måste göra är att ställa sig den möjligtvis något bisarra frågan varför Kreuger *inte* begick självmord tre veckor tidigare, i New York under helgen 19-22 februari? Då hade han nämligen, i alla fall vid första anblick, avsevärt större anledning att göra det. Det här är inte rätt plats gå närmare in på den komplicerade bakgrunden; det ska bara tilläggas att detta är ett avsnitt där Kreugers anklagare, i synnerhet hans levnadstecknare, har notoriskt svårt att få sin version av händelseförloppet att riktigt gå ihop.

Det tredje man måste göra är att närmare granska de två huvudsakliga indicierna: vapnet och de efterlämnade breven. Generellt kan sägas att det första utgör mordteorins starka kort, det andra självmordsteorins. När den man som uppgav sig heta Ivar Kreuger inhandlade pistolen - på eftermiddagen den 11 mars - satt Ivar Kreuger i sammanträde med fyra andra personer. Ingen av dessa vittnar om att han lämnade sällskapet i mer än några minuter. Mannen som köpte pistolen betedde sig, i ett par specifika hänseenden, på ett sätt som Kreuger knappast skulle gjort. Expediten som betjänade honom kunde vid ett senare tillfälle inte peka ut Kreuger bland sex olika fotografier. När man hittade den döde Kreuger, liggande på ryggen på sin säng, fullt påklädd, låg pistolen antingen i eller alldeles bredvid den högerhänte Kreugers vänsterhand. Pistolen var en nio

millimeters Browning - praktiskt taget en artilleripjäs i sådana här sammanhang - med vilken han måste ha skjutit sig på kärnskotts avstånd. Ändå penetrerade kulan inte kroppen utan fastnade i hjärtat och blodet hade enbart spridit sig i en handstor fläck på sidenskjortan. Likadant tycktes hans kroppsställning vara helt fel - han låg utsträckt, fullständigt rak, armarna ut med sidorna, nästan i givakt. Vilket allt antyder att hans sköts på avstånd, antagligen med ljuddämpare, och sedan noggrannt placerades på sängen; jämför t ex den oerhört mycket blodigare effekten av den *något mindre* kula som dödade Olof Palme.

På skrivbordet i Kreugers arbetsrum låg ett konvolut adresserat till den nära medarbetaren och barndomsvännen Krister Littorin, som tillsammans med sekreteraren Karin Bökman och hushållerskan Mme Barrault upptäckte kroppen fram emot middagstid den 12 mars. Konvolutet innehöll tre brev. I det första tog han farväl av Littorin och bad honom överlämna de två andra, förseglade breven: det ena till Sune Schéle, det andra till system Britta. Brevet till Littorin är det enda som offentliggjorts. Vad som talar för självmordsteorin är framför allt att handstilen med 99 procents säkerhet är Kreugers egen; samt att han i brevet till Littorin nämner en viss omständighet som en förfalskare svårligen kan ha känt till och som Kreuger själv, under eventuellt pistolhot, knappast frivilligt skulle bidragit med. En tredje sak, som åtminstone är ägnad att väcka funderingar, är varför brevet till system aldrig offentliggjordes. Om det innehållit den allra minsta antydning om att Kreuger inte tagit sitt liv, om så bara genom att inte nämna något om saken, är det så gott som otroligt att Torsten Kreuger - med vad vi vet om honom - inte skulle använt det i sin kampanj. Misstanken har alltid funnits att brevet gav klart besked om självmordsplanerna och att Torsten Kreuger därför övertalade sin syster att försöra det. Hur som helst, här finns också omständigheter som mordteoretikerna tagit fasta på. Skulle Kreuger verkligen skrivit ett avskedsbrev till barndomsvännen Littorin på engelska - även om de två ofta samtalade på det språket när de befann sig utomlands? Och om Torsten Kreugers uppgift om brevet till system är riktig, skulle han verkligen också skrivit till Britta på engelska? Vidare, skulle Kreuger verkligen brytt sig om att skriva Schéles Stockholmsadress på kuvertet när han visste att denne just då befann sig i Paris? Och varför förekommer det olika uppgifter om vad brevet till Schéle innehöll?

Den andra syllogistiska länk som bör huggas av är den mellan å ena sidan förspelet och döden, å andra sidan det långa efterspelet (konkursförvaltarna blev klara med sitt arbete först 1941). Även om man skulle kunna bevisa att Kreuger inte bara hade anledning att ta sitt liv utan också gjorde det, så har detta inte någon särskild relevans för frågan huruvida allt gick rätt till från och med att nyheten - efter strikt dirigerade förseningar - spred sig runt världen. Efterspelets primära tvisteämne rör den s k Kreugerkommissionens legitimitet, främst därför att den kom att bestå av personer som till övervägande del syntes vara Kreugers rivaler, om inte uttalade fiender; och att avhängigt därav är legitimiteten i deras utnämning av Price, Waterhouse & Co som utredande revisorer, på vars rapporter i sin tur den officiella bedömningen av Kreuger & Tolls ekonomiska ställning vilade och vilar.

Kreugers försvarare har alltid hävdad att kommissionens tillkomst var ett fall av rävarnas utnämning av sig själva till vakter i hönshuset: i synnerhet ska advokat Hugo Stenbeck under de första förvirrade dagarna ha manövrerat saken så att Kreuger & Toll trodde kommissionen utsetts av regeringen och att regeringen trodde den utsetts av Kreuger & Toll. Kreugers anklagare hävdar däremot att Kreuger & Tolls styrelse - den enda instans som hade rätt att göra något sådant - tog ett fullt legitimt beslut att utnämna kommissionen på ett sammanträde onsdagen den 16 mars - och man hänvisar här till ett bland RA:s sekretessbelagda handlingar befintligt styrelseprotokoll om saken, ett protokoll som Kreugers försvarare i sin tur anser vara en förfalskning.

Eftersom protokollet inte offentliggjorts, långt mindre underkastats några rättsvetenskapliga tester, går det naturligtvis inte att avgöra vem som har rätt. Två saker bör man emellertid hålla i minnet. Det första är att både Torsten Kreuger och Wilhelm Fraenckel i början av 1960-talet uppger - i tryck - att de sökt just detta protokoll bland RA:s Kreugerhandlingar men då funnit att det inte existerade. Sanning, soppa eller konspiration? Antingen stämmer deras uppgifter, eller också har de båda av ren inkompetens letat på fel ställe, eller också ljuger de båda, och frågan är om inte de båda senare alternativen förutsätter ett mått av stupiditet som man bör akta sig att tillskriva någondera av dem. Det andra man ska hålla i minnet är att, förutsatt protokollet är genuint, beslutet enbart och per definition skänker legitimitet åt Kreugerkommissionen *från och med den 16 mars*. Kreugerförsvararnas hela poäng är nämligen att vid det laget var "kuppen" redan genomförd. Den 12 - 16 mars var hektiska dagar, milt uttryckt. Man hade i all hast tillkallat det märkliga styrelsemötet den 15 - utsatt till klockan kvart över sju på morgonen - varefter man länsat Kreugers kontor, skrivbord och kassaskåp och då bland annat funnit de italienska obligationerna - som man först tio dagar senare uppgav att Kreuger förfalskat - och man hade beslagtagit den säck med handlingar, bland annat Kreugers dagbok, som Karin Bökman haft med sig hem från Paris.

Generellt sett präglades perioden omedelbart efter Kreugers död, särskilt de första ett och ett halvt till två åren, av en för Sverige ovanligt våldsam politisk atmosfär, till och med från 1990-talet sett. Den svenska offentligheten utkrävde omedelbar hämnd - mot vad var man inte fullt på det klara med, men närmast till hands låg Kreuger & Tolls styrelsemedlemmar samt C G Ekman, Oscar Rydbeck och Torsten Kreuger - och det med en kompromisslöshet så total att den väcker funderingar kring exakt vilka psykologiska bevekelsegrunder som egentligen låg bakom. Känslan av att ha blivit förrådd och bedragen, naturligtvis, men också en kanske något överdriven fruktan för omvärldens reaktion, en slags ängslan för Sverige bilden *avant la lettre*. Kraschen drog utan tvivel skam och nesa över Sveriges internationella anseende, men till syvende og sidst kanske inte i riktigt lika hög grad som man befarat. Man kan kanske fråga sig i vilken utsträckning Kreugertraumat fick Sverige att vända sig inåt, hur kraschen bidrog till en slags Sveriges isolering - splendid,

kanske, men isolering trots allt: en allt starkare, en del skulle sagt självbelåtnare, känsla av att vara sig själv nog, bona om sig i folkhemmet och lämna omvärlden bakom sig.

Eller var den här våldsamma kompromisslösheten i grund och botten maktpolitiskt, inte psykologiskt, betingad? Inte ens Kreugers anklagare kan förneka att man kunde se en hel del nöjda leenden över en hel del ansikten i den dödes omedelbara närhet. Huruvida det rörde sig om ett så avgörande maktskifte som en del vill hävda - det brukar mytologiseras i handslaget mellan Wallenbergkapitalet och socialdemokratin - återstår att reda ut, och kanske först den eftermoderna tiden är mogen den uppgiften. Det är visserligen sant att svenska revolutioner sällan har höga decibeltal; de utspelar sig så gott som helt och hållet *out of sight and out of mind*, utmed de enkla och dubbla lojaliteternas tysta korridorer. Vad som gör Kreugerkraschen så intressant ur maktskiftesperspektiv är att den ställde till med sådant väsen, att den lämnade så många ovanligt tydliga spår i snön. Men vad den också visar - och de som följt turerna kring Palmemordet behöver knappast bli påmind om saken - är att dessa tysta omvälvningar då som nu verkar beledsagas av en helt och hållet osentimental inställning till lagliga råmärken och rättsliga konventioner. Man skulle kunna gå längre: det löper genom den svenska statsbildningens historia ett stråk, en marmorering, av kriminalitet som blivit så självklar att den närmast är instinktiv: härav den lite omtöcknade förvirring som uppstår när folkrättsliga instanser dömer till det offentliga Sveriges nackdel; härav den fullkomliga naturlighet, den lätthet i steget, med vilken man frikänner ett par åtalade vapensmugglare som alldeles i onödan gjort sig besväret att erkänna sig skyldiga; härav den lagbundna naturnödvändighet med vilken man reser Högbroforsmålet, expedierar Kurt Haijby och ljuger om alliansfriheten i över fyrtio år.

I det hänseendet är Sverige sannerligen inte unikt. Vad som är lite speciellt med oss är kanske att den teknik som offentlighetens historiker använder när man väljer att berätta vissa skeenden - eller, snarare, den teknik man använder när man avstår från att berätta - framträder ovanligt tydligt eftersom Sverige är, eller i alla fall varit, en såpass monovokal affär.

Kreugerkontroversen, med alla sina år på nacken, är i det hänseendet ett särskilt tacksamt ämne. Lars-Erik Thunholm ger t ex i början av sin artikel i Historisk Tidskrift en kortfattad redogörelse för "apologeternas" version av händelseförloppet: att Kreugerkoncernens ställning i själva verket var högst likvid, att Kreuger hade utmanövrerat sina fiender och därför måste omintetgöras, att "intressena" efter det skändliga dådet i Paris glupskt kastade sig över bytet. Med vad som uppebart var tänkt som ett ganska dräpande motargument fortsätter Thunholm: "Under åren närmast efter kraschen, när omständigheterna kring denna var i färskt minne, skulle påståenden av denna art ha tett sig helt orimliga och inte vunnit någon som helst tilltro".

Vilket troligen är sant, men för att detta sakernas förhållande ska ha någon relevans överhuvudtaget så förutsätts ju att graden av närhet i tiden till en historisk händelse ger en ett proportionellt större anspråk på att sitta inne med sanningen. Tanken är befängd.

Den innebär att den allmänna opinionen aldrig kan föras bakom ljuset. Enligt den logiken har vi ingen rätt att tvivla på att häxorna verkligen var häxor och därför borde brännas på bål - påståenden av motsatt art skulle ju för samtiden "tett sig helt orimliga och inte vunnit någon som helst tilltro". I förlängningen skulle den historiska forskningen i själva verket bli mer och mer värdelös ju längre bort från forskningsobjektet man kom.

Detta är klart nonsens, men det är intressant nonsens för den ofrånkomliga innebörden är ju att *samtiden alltid har rätt* - eller i alla fall mer rätt än framtiden har - och att ingen sekretess, ingen manipulation, ingen propaganda i världen kan hålla den autentiska versionen undan dess omedelbara, hänsynslösa, genomborrande laserblick. Nu är Sanningen, hur mycket framtiden än lyckas bevisa att det hela var en illusion. Detta är en slags oändlig historicistisk mardröm, där inga alternativa versioner, ingen revision existerar. Och framför allt ingen bakgrund, inga dolda djup, inga hemligheter: *What you see is what you get*. Det är just denna förgrundsideoologi, nuförtiden belagd med ett slags postmodernistiskt raster, som man ständigt stöter på när man börjar ta isär den offentliga historieskrivningen. Dess röst är monoton men insisterande, ungefär som TV, och den är lika ofrånkomligt närvarande i våra liv.

Detta ställer till problem när vi efter alla dessa år plötsligt konfronteras med ett kungamord igen. Det blir återigen en fråga om "vems berättelse?" därför att vårt politiska våld *i sig* är narrativt till sitt väsen. Offren utgörs av personifieringar, figurer, metaforer: Olof Palmes mördare mördade inte bara Olof Palme, Gustaf III:s inte bara Gustaf III. Vi har alltid haft - kanske i högre grad än andra - en benägenhet att skänka denna metaforiska dignitet åt innehavet och utövandet av makt. Men det innebär också att vi länge haft svårt att upprätta ett slags civilt immunsystem mot den offentliga historieskrivningens premisser, svårt att beskriva ett historiskt-politiskt förlopp utan att ha med "historia" och "politik".

Berättelserna - om Kreuger, om Palme - är på sätt och vis redan slut, trots att de historiskt och juridiskt fortfarande är "ouppklarade". Just för att de på detta vis "exproprierats" - av sekretessen, av historieskrivningen, av den ständigt hungriga kontroversen - har många av förutsättningarna saknats för att de ska vara tillgängliga och öppna för en obunden, civil - långt mindre en sanningssträvande - beskrivning. Det kan rent av vara så att den enda "historiskt-offentliga" situation av någon betydelse som överhuvudtaget *går* att beskriva på det viset - där den civila historien tävlar om röstdominansen på jämlik fot med den offentliga - är kriget, det vill säga det narrativa våldet systematiserat. Det är Grimmshausen och ingen annan som har skrivit det "autentiska" trettioåriga kriget, precis som Pontecorvo skrivit det algeriska befrielsekriget som "egentligen" ägde rum.

"Det är väl så", fortsätter Thunholm, "att om ett påstående upprepas tillräckligt ofta och tillräckligt ihärdigt, så börjar folk tro att det ligger någonting i det hela, vad som är myter kommer att uppfattas som sanning." Bortsett från det inte helt oproblematiska i att sätta "myt" och "sanning" i motsats till varandra, brukade detta nog vara

mer sant för en generation i vars öron den där formen av ordet "folk" inte lät fullt så nedlåtande och arrogant som den gör nuförtiden. "Folk" har helt enkelt blivit kräsnare: de kräver bättre propaganda, helst sådan de själva kan vara med om att skapa. De vill ha egna noder på Internet, de vill ha fribiljetter till de hemliga arkiven, de vill ha mycket, mycket mer information än de i själva verket behöver. De oskyldiga har som bekant inget att frukta.

© Gunnar Pettersson